

Justyna Bogucka
Wydział Neofilologii UW
Instytut Germanistyki

Promotor: dr hab. Kamilla Najdek

Streszczenie rozprawy doktorskiej pod tytułem:

**Wariacje Carla Gustava Junga, Adelberta von Chamisso,
Hugo von Hofmannsthal i Hermanna Hessego
na temat cienia jako metafory.**

Celem rozprawy doktorskiej jest ukazanie na wybranych przykładach utworów literackich różnych możliwości znaczeniowych i konstrukcyjnych, jakie niesie ze sobą użycie metafory cienia jako środka umożliwiającego bliższe przyjrzenie się człowiekowi, światu i kulturze. Pojawiające się w efekcie analizy dodatkowe możliwości interpretacyjne prezentowane są na tle głęboko zakorzenionych norm i wartości społecznych. Praca wpisuje się w badania metaforologiczne ze szczególnym uwzględnieniem dyskursu literackiego.

Rozważania rozpoczyna omówienie zagadnień z zakresu teorii metafory istotnych dla przeprowadzonej analizy. Metafora jest jednym z najbardziej powszechnych i uniwersalnych mechanizmów komunikacyjnych, nie tylko tropem stylistycznym. Punktem wyjścia dla jej konceptualizacji są myśli Arystotelesa definiujące metaforę jako zespół słów, w którym znaczenie jednych zostaje w sposób subiektywny przeniesione na znaczenie pozostałych. Uwzględniłam też nurt zapoczątkowany przez Georga Lakoffa i Marka Johnsona, odnoszący się do poszukiwania znaczeń, które byłyby rozumiane w ten sam sposób przez ludzi żyjących w różnych częściach świata. Jako istotny punkt wyjścia do badań przyjmuję założenie, że myślenie metaforyczne kieruje uwagę na procesy poznawczo-emocjonalne jednostki.

Teoria metafory daje podstawy do przeanalizowania użycia motywu cienia w literaturze. Przy wyborze utworów, w których analizuję metaforę cienia, kierowałam się przede wszystkim zróżnicowaną treścią, jaka została jej przypisana. Analizując wybrane utwory pokazuję, że definicje metafory cienia wywodzące się z kultury ludowej i nauk psychologicznych nie są ostateczne i zamknięte.

W swoich rozważaniach wychodzę od pism Carla Gustava Junga traktując je z jednej strony jako model teoretyczny, do którego odnosił się Hugo von Hofmannsthal i Hermann Hesse, z drugiej strony ze względu na dyskurs – sugestywny i zarazem niespójny. Jung

przedstawił swoją koncepcję cienia w konstrukcji bazującej na dwoistości, kontrastach i przeciwieństwach. Sformułował ją w ramach pracy nad archetypami i psychologią głębi w pierwszej połowie XX wieku. Dla C. G. Junga cień jest jednym z kilku wyraźnie zaznaczonych w życiu etapów, które człowiek powinien przejść po kolei, by osiągnąć pełnię. Konfrontacja z cieniem oraz jego akceptacja i asymilacja to według Junga warunki konieczne, by człowiek mógł się rozwijać. W dalszej części pracy stawiam pytanie, czy i w jakim stopniu Jungowskie rozumienie cienia może stanowić klucz interpretacyjny do utworów literackich.

W *Przedziwnej historii Piotra Schlemihla* Adelberta von Chamisso z 1814 roku analizuję metaforę cienia w odniesieniu do kontekstu społecznego i w odniesieniu do jednostki, a także zaznaczam, że w tym przypadku cień nosi konotacje biograficzne autora. Utrata cienia implikuje podział między tym, co zewnętrzne, a tym, co wewnętrzne i wyróżnia wizualnie jednostkę na tle społeczeństwa, spycha ją na margines jednocześnie przynosząc jej wolność oraz niezależność. W utworze Chamisso dochodzi do przełamania tradycyjnej symboliki cienia jako nieszczęścia, śmierci i duszy na rzecz symboliki bohatera projektującego swoje życie.

Hugo von Hofmannsthal w opowiadaniu *Kobieta bez cienia* z roku 1919 również stawia pytanie o ludzką tożsamość i wykorzystuje metaforę cienia do prezentacji dwóch przeciwstawnych koncepcji: estetycznego świata niezmiennego piękna i skończonego, śmiertelnego piękna świata istot żywych. Utwór pokazuje, że podczas konfrontacji postaci z jej cieniem konstytuuje się jej indywidualne poczucie świadomości – człowiek chce zniesienia wieloznaczności swojej relacji ze światem, nie chce akceptować wewnętrznych kontrastów i decyduje się na wybraną konkretną opcję.

Hermann Hesse w *Wilku stepowym* (1927) rozumie cień tylko jako jeden z wielu wariantów człowieczeństwa, poza chronologią i poza wszelkimi granicami. Hesse wychodzi poza schemat bipolarności wypracowany przez Junga i dodaje do niego nowe wartości. Nie widzi konieczności pojednania z cieniem. Twierdzi raczej, że cień ukazuje możliwości, niczego nie narzucając. Człowiek korzysta z wolnej woli i decyduje, czy zaakceptuje cieniste cechy.

Analiza potwierdza, że toposy kulturowe mają wprawdzie wpływ na kształtowanie wyobrażenia o cieniu, ale autorzy wybranych przykładów literackich przypisują mu nowe treści. Do wyjaśnienia i zrozumienia koncepcji cienia nie wystarczy jeden klucz, dlatego przyjęcie wyłącznie perspektywy Jungowskiej oznaczałoby zubożenie tekstów. Nawet w utworach odnoszących się do teorii C. G. Junga wyraźnie daje się zauważyć znaczeniowy

naddatek. Cień jest wielowymiarowym fenomenem, który należy rozumieć nie tylko w ujęciu psychologicznym, lecz także w pewnych interakcjach z innymi dziedzinami.

Słowa kluczowe

metafora, cień, dyskurs, pojęcie, definicja, jednostka, osobowość, wieloaspektowość

Justyna Bzudka